

Posudek magisterské diplomové práce Vojtěcha Tomáška „Od kánonu k autorovi: raně novověké kázání jako pramen historicko antropologického bádání“, FHS UK, Katedra obecné antropologie, Praha 2010

Co se týče tématu, resp. pramenů (barokní písemnictví a přesněji homiletika), nevstupuje diplomová práce Vojtěcha Tomáška v českém prostředí zdaleka na neznámý terén. Na cestu od zájmu převážně literárněhistorického, reprezentovaného Josefem Vašicou, k přístupu šířeji kulturněhistorickému vykročil v první polovině 20. století především Zdeněk Kalista. Umělecké, nejen literární dílo mu bylo asi nejkomplexnějším, byť ne úplným materiálem pro stvoření „univerzálního pramene“, jehož prostřednictvím badatel reflektovaně a do určité míry i kontrolovatelně (protože v procesu psaní) postihoval „ducha doby“. Na rozdíl od tradiční kulturní historie, která však jen zřídka těžila z uměleckých/literárních textů (Winter, Zíbrt), nepřistupoval Kalista k písemnictví jako ke zdroji faktických informací o sociální praxi raněnovověkých společností (zmiňuje to i pisatel na s. 14). Nezájem či přesvědčení o „neprogresivnosti“ a „úpadkovosti“ postihly v druhé polovině 20. století především právě studium barokního písemnictví (na rozdíl třeba od výtvarného umění, které i v lidovědemokratickém, resp. socialistickém státě zůstávalo mj. významným exportním artiklem). Není proto divu, že se po roce 1989 k písemnictví 17. a 18. století z českých zemí obrátila pozornost nejen literárních (zejména okruh kolem Alexandra Sticha), ale i „obecných“ historiků a historiček. Jako prvořadá se jevila nutnost edičního zpřístupňování, popularizace a bezesporu i jisté vědecké a společenské rehabilitace těchto písemných památek. S vydáváním se (zprvu implicitně) pojila i celková reinterpretace společenského vývoje českých zemí „mezi Bílou horou a národním obrozením“, jejímž úběžníkem bylo náboženství, resp. potridentský katolicismus; české 17. a 18. století tak jako by někdy představovaly poslední období sice nejistého, ale nezpochybňovaného a celospolečensky sdíleného smyslu individuální i kolektivní existence, jímž byla náboženská spása. Tato interpretace se přitom stejně jako o osobní svědectví (ego-dokumenty) opírala o reflexi vztahování se k nadpřirozenu (Bohu) v dobových uměleckých/literárních textech (srov. například edice, komentáře a studie Miloše Sládka, z nichž Tomášek uvádí pouze jednu, poslední monografii „Svět je podvodný verbíř“). Tyto texty jí poskytly nejširší rámec – koncept nábožensky založené společnosti raného novověku, zároveň je v (kulturně)historických pracích patrná jistá bezradnost nad využitím barokní literatury coby historického pramene; to má často podobu doslovné či přenesené ilustrace závěrů, vzniklých na základě studia nefikčních, jinými slovy institucionálních či osobních písemností.

Vojtěch Tomášek se snaží – a předem nutno říct, že s úspěchem – protiklad mezi (polo)fikčním textem a výpovědí o sociální realitě překlenout. Jeho diplomová práce je důležitá z metodologického hlediska, proto má výtku, že svůj přístup uplatnil spíše „ukázkově“ na několika příkladech, řekněme jen poloviční platnost (na s. 9 autor ostatně sám přiznává, že jeho práce je spíše teoretickým návodem, než rozsáhlou pramenovou analýzou). Odrazovým můstek, s nímž se neuspokojuje, se Tomáškoví stala představa duchovního/kazatele jako protoetnografa a barokních kázání coby „záznamů pozorování“ společenské praxe. Neznamenná to, že by faráři v 17. a zejména v 18. století skutečně nesbírali, neuchovávali a nesystematizovali informace o prostředí, v němž působili (pozdním a typově odlišným dokladem toho jsou topografie konce 18. a počátku 19. století, vzniklé z materiálů lokálních duchovních), jen je nemožné postihnout tuto činnost, resp. její výsledky v kázáních.

Autor se proto inspiruje u interpretativní antropologie C. Geertze a především u nového historicismu a historickou skutečnost nehledá, potažmo nespátňuje v obsahu kázání, ale textu jako takovém a v tom, jak a jakou v něm jeho autor pomocí kompozičních a stavebních literárních prostředků zaujímá pozici. Historicko-antropologickým aktérem tedy není duchovní, který z kazatelny kárá (a v tištěných kázáních upozorňuje na) hříchy svých farníků nebo patronů, nýbrž duchovní, který konkrétní kázání sepisuje a vydává, aby dosáhl nějakého účelu (k takové perspektivě aktéra mj. s. 20). Tomášek si je přitom vědom toho, že takovým „aktérským jednáním“ či dokonce strategií může velice dobře být i jen pasivní „naplnění očekávání“ nebo sociální role.

Abychom co nejpřesněji postihli textově-sociální rozměr kázání coby svébytného raněnovověkého média, je nutné se obeznámit mj. s literárním a kazatelským provozem v 17. a 18. století, s vydavatelskou praxí, mecenátem a způsoby šíření kázání, o jejich možné recepci ani nemluvě.

Ačkoliv se v českém prostředí nemůžeme opřít o přehršel literatury, alespoň co do teoretického zázemí by se zde k využití nabízely práce Rogera Chartiera, ty však v diplomové práci citovány nenajdeme stejně jako studie Martina Svatoše nebo Marie-Elizabeth Ducreux k (jezuitské) kazatelské činnosti v 18. století. Snaží-li se Tomášek charakterizovat „své“ kazatele, zejm. Ondřeje Františka Jakuba de Waldta coby sociální aktéry, je odkázán na rudimentární obecné znalosti o působení duchovních na českém venkově. Nerozlišuje tak například zcela přesně mezi patronátem coby institutem kanonického práva, važícím se ke kostelu, a patronátem osobním či uměleckým – zbraslavský opat Budecius tak jistě nebyl patronem dobršského kostela (s. 45), nýbrž osobou, k níž se de Waldt symbolicky v dedikaci přihlásil (což lze oprávněně vidět jako sociální jednání). Větší obeznamenost s bádáním o farní správě v 17. a 18. století by autora také zbavila pochybností o tom, zda byla dobršská farnost v 18. století vizitována – samozřejmě že ano, a to každoročně, byť většinou vikářem a nikoliv biskupem (s. 52, pozn. 166).

Zajímavé závěry přináší Tomášekova práce právě ve čtvrté kapitole věnované komunikaci autora kázání se čtenáři. Za základní postřeh považují to, že většina kázání byla ke čtení určena v první řadě ostatním, zčásti funkčně nadřazeným duchovním kolegům jejich autorů. Dále zaujímali kazatelé ve

svých tisících pozici jednak ke světským vrchnostem (šlechtě) a jednak k jejím poddaným, tedy svým farníkům, a stávali se tak součástí lokálního, ale i nadregionálního diskurzu o postavení, odpovědnosti, povinnostech a právech příslušníků dobové sociální hierarchie. Především na de Waldtově (a méně na Braunově) příkladu nabízí Tomášek výklad duchovního, který v kázáních nejenže přebírá roli „charismatického pána“, ale který si akcentováním negativního obrazu sedláka vědomě nárokuje a posiluje kněžskou, ale i obecně sociální autoritu (s. 53). Toto nárokování autority navíc mohlo vést i k posílení prestiže mezi duchovními kolegy, této interpretaci bych dal přednost před psychoanalyticky viděnou snahou o popření „fragmentů vlastní negativní“, tj. sociálně inferiorní identity (s. 57).

V následující kapitole o kazatelích-vypravěčích autor zcela nesměšuje autoritu literární a autoritou řekněme pastorační, byť první mohla být součástí druhé (jen se o tom málo dozvídáme). Posilování literární autority obratným užíváním exemplů (např. navozováním dojmu autenticity) či potvrzováním inferiority žen navíc asi opravdu směřovalo spíše k (fakticky často vzdáleným) kolegům a nadřazeným než k vlastním negramotným farníkům. Jistě šlo o autoritu symbolickou (s. 70), proto však ještě nemusela být sociálně méně relevantní. Mohla kupříkladu – a tady se pouštíme na poněkud tenký led psychohistorických spekulací – představovat jakousi kompenzaci za mnohdy velice neutěšené a doslova bezmocné postavení duchovních ve farnostech (na instrumentalizaci a jakési „zeslužebnění“ duchovních coby „zprostředkovatelů posvátna“ ze strany farníků poukazuje ve svých studiích pro Bavorsko 18. století Rainer Beck).

Přes sympatickou relativizaci vlastních zjištění v samém závěru práce (s. 79) se Vojtěchovi Tomáškovu myslím přesvědčivě podařilo představit (být pouze na dvou příkladech) tištěné raněnovověké kázání jako prostor sociálního jednání jeho autorů. Jak jsem již naznačil, chtěl-li se autor v duchu nového historicismu setkat s „jedinečností, konkrétností a individualitou“ (citát na s. 78), udělal sice dobře, že odstoupil od literárního „kanonismu“ a od „ducha doby“, na důkladnější studium celého kazatelského díla dvou zvolených individualit/autorů (které by ukázalo pravidelnosti či změny v utváření vlastní literární pozice) bohužel zřejmě nezbyl čas. (Samozřejmě lze „individualitou“ rozumět i jednotlivé texty).

Považuji Tomáškovu diplomovou práci za ucelený, teoreticky fundovaný a dobře vyargumentovaný výklad literárního textu coby historického pramene. Oceňuji její komparativní záběr, neomezující se jen na zkoumaný materiál ze dvou jazykových/kulturních prostředí, ale i na (polskou) sekundární literaturu – už z tohoto důvodu by bylo záhodno uvažovat o publikování práce (možná v analyticky poněkud rozšíření podobě). Pozitivně se text průměru vymyká nejen po argumentační, ale i formální, resp. jazykové stránce. Jazykové nedostatky se v něm přesto vyskytují, jsou však zřejmě dílem přehlédnutí či nepozornosti. Upozorněme na chybné tvary „Slezko“ a „slezký“ (mj. s. 22), ojedinělou hrubou chybu ve shodě podmětu s přísudkem („autoři si byly vědomi“, s. 46) či na místy špatnou (zkratkovou) podobu rozkazovacího tvaru „viz“ (pozn. 17, 51, 76). Původně slovní spojení „z po za“ (s. 15) by bylo lépe psát dohromady, totéž platí o „sebe stylizaci“ (s. 71). Nečetné překlepy mírně

přibývají s počtem stránek (více jich je např. na s. 78), drobné formální chyby najdeme také na s. 33, 34 a 52. Chyb faktických se naproti tomu autor téměř nedopustil, pouze v pozn. 125 a 128 udělal z badatele Jaroslava Šotoly beletristu Jiřího Šotolu a křestní jméno změnil také Miroslavu Novotnému (s. 55).

Magisterskou diplomovou práci Vojtěcha Tomáška **doporučuji k obhajobě a hodnotím ji jako výbornou (1)**.

Praha, 9. 9. 2010